

Krystyna Tokarżówna

Stefan Vrtel-Wierczyński (26 grudnia 1886 - 3 lutego 1963) [nekrolog]

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej 54/4, 557-564

1963

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

IV. K R O N I K A

Z M A R L I

STEFAN VRTEL-WIERCZYŃSKI

(26 GRUDNIA 1886 — 3 LUTEGO 1963)

Do „kraju lat dziecinnych” znad Stryja i Pełtwi wracał profesor Vrtel-Wierczyński wspomnieniami w miarę upływu lat coraz częściej: gimnazjum w Stryju, lwowskie studia, praca stypendysty pod kopułą Ossolineum — przewijały się nieraz na marginesie fachowych dyskusji nad bibliografią. Przyczyną takich wspomnień stawały się nierzadko wiadomości o śmierci kogoś z grona rówieśników związanych z tamtym okresem życia. Odchodzili po kolei: Stanisław Łempicki, Stanisław Wasylewski, Witold Bełza, Emil Kipa, Jan Świerzowicz... Profesor stawał się wtedy przygnębiony i nieodmiennie mawiał, że „odmeldowuje się jego pokolenie”.

Był z pochodzenia Czechem. Zarówno jego ojciec — Józef Vrtěl — jak i matka, z domu Sowa, przybyli do Galicji z Moraw i osiedlili się w Hanowcach koło Stryja. Tam też urodził się w 1886 r. Stefan Vrtel¹. Do szkół, powszechnej i średniej, uczęszczał w Stryju. Po uzyskaniu w 1905 r. świadectwa dojrzałości zapisał się we Lwowie na Wydział Filologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza, poświęcając się studiom nad filologią polską, słowiańską i klasyczną oraz bibliografią.

Na zainteresowanie się dziedziną nauk pomocniczych — bibliotekarstwem i bibliografią — wpłynęło niemało uzyskanie w tym okresie stypendium Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, które łączyło się z wykonywaniem pewnych prac w tej bibliotece.

Późniejszy dyrektor Biblioteki Narodowej w Warszawie i docent polonistyki, cichutki, małomówny, najlepszego serca kolega i wzorowy stypendysta, interesował się już wówczas przede wszystkim bibliografią i bibliotekarstwem, a obok tego literaturą średniowieczną i slawistyką. W kwerendach bibliograficznych, w szarym trudzie gromadzenia na karteczkach materiałów biblio-

¹ Spolszczoną formę nazwiska: W i e r c z y ń s k i — przybrał w roku 1919.

graficznych nikt go doprawdy nie mógł prześcignąć. Blady, anemiczny, z wąsko ścięgniętymi ustami, ślęczał nad tym i ślęczał z prawdziwym zamłowaniem. Pracował także, jak Wasylewski i ja, nad *Bibliografią literacką dla „Pamiętnika”*, tylko na pewno sumiennie od nas.

— pisał Stanisław Łempicki².

Opracowany przez Stefana Vrtela niepozorny tomik *Bibliografii historii literatury i krytyki literackiej polskiej za rok 1905*³, wydany jako dodatek do „Pamiętnika Literackiego” za r. 1907, stanowił nie tylko debiut naukowy autora, ale i pierwsze ogniwo w długiej — prowadzonej przez całe życie i w ostatnich latach uwieńczonej sukcesem — kampanii o bieżącą polską bibliografię literacką.

Kampania o uporządkowanie nie tylko produkcji książkowej, ale i zawartości literackiej czasopism polskich stała się — bez przesady można to powiedzieć — ideą całego życia Profesora. Ideą, którą początkowo realizował w osamotnieniu, borykając się z wieloma trudnościami finansowymi i wydawniczymi. Wyrazem tej idei były zarówno opracowane przez niego dwa dalsze tomiki *Bibliografii literatury polskiej za lata 1919 i 1922* (Lwów 1926, 1925) oraz próby zorganizowania w środowiskach akademickich prac nad tomikami następnymi⁴, jak i szereg artykułów i prac na temat organizacji i teorii bibliografii. Już same tytuły mogłyby świadczyć o konsekwentnej linii postępowania i wyznaczać drogę, jaką Profesor dążył tu do obranego celu (m. in. w 1923 r. wydał książkę *Bibliografia. Jej istota, przegląd i początki*). W swych wystąpieniach publicystycznych walczył nie tylko o bibliografię bieżącą, ale i o to, by uprzystępnąć historykom literatury ogromny materiał literacki zawarty w czasopismach XIX-wiecznych. Powtarzał często dewizę Karola Estreichera, że „nie będziemy mieć dotąd dobrej, gruntownej historii literatury, dopóki nie będziemy mieć opracowanej naszej bibliografii w całej obszerności”⁵.

Bez stałego, opartego na funduszach państwowych zespołu realizacja tak ogromnego przedsięwzięcia była sprawą nadzwyczaj trudną. Stefan Wierczyński próbował pokonać tę trudność wciągając do współpracy zespoły studenckie, które pod kierunkiem swych profesorów miały zbierać materiał z przydzielonych sobie okresów czasopiśmiennictwa. Akcja ta

² S. Łempicki, *Wspomnienia ossolińskie*. Wrocław 1948, s. 57.

³ Był to jeden z tomików serii bibliograficznej „Pamiętnika Literackiego”, która objęła lata 1901—1909.

⁴ Tomki te opracowali: za r. 1920 I. Leciejewska-Janczarska i H. Rojewska, za r. 1925 E. Szwed, za r. 1922 (bibliografię literatury pięknej — tekstów literackich) I. Szczęścikiewicz-Weberowa. Tomiki nie ukazały się w druku. Ich rękopisy znajdują się obecnie w Bibliotece IBL w Warszawie.

⁵ K. Estreicher, *O bibliografii*. Warszawa 1865, s. 5.

została nawet zapoczątkowana na uniwersytetach Krakowa, Lwowa, Poznania i Wilna, lecz przerwała ją wkrótce II wojna światowa⁶.

Po ukończeniu w 1909 r. studiów otrzymał Stefan Vrtel posadę nauczycielską w III Gimnazjum we Lwowie, zajęcia dydaktyczne nie skłoniły go jednak do rezygnacji z pracy naukowej, której wyniki publikował w tym czasie w „Pamiętniku Literackim”. Na podstawie ogło-

Stefan Vrtel-Wierczyński

szonej w r. 1912 w „Sprawozdaniach c.k. Gimnazjum Franciszka Józefa we Lwowie” rozprawy *Przyroda w warszawskim okresie twórczości Z. Krasieńskiego* uzyskał Vrtel w 1915 r. stopień doktora filozofii.

W gorących latach poprzedzających wybuch I wojny światowej zaangażował się czynnie w prace niepodległościowe, biorąc udział w organizacji Polskiego Skarbu Wojskowego i Sokolich Drużyn Polowych, zaś

⁶ Powtórnie prace te zostały podjęte w 1950 r. w Instytucie Badań Literackich, w pracowniach bibliograficznych Krakowa i Poznania. Vrtelowi-Wierczyńskiemu Instytut powierzył kierownictwo nad bibliografowaniem zawartości czasopism w. XIX i XX wydawanych na terenach Polski zachodniej, tj. na Pomorzu, w Wielkopolsce i na Śląsku. Po kilku latach, z powodu braku funduszy, prace musiały niestety ulec zawieszeniu, jednak uporządkowane kartoteki pełnią — mimo swej niekompletności — doniosłą rolę informacyjną.

po wybuchu wojny został adiutantem brygady organizującego się Legionu Wschodniego. Gdy w 1915 r. Legion uległ rozwiązaniu, Stefan Vrtel stał się inicjatorem i, wspólnie z Władysławem Semkowiczem, organizatorem Polskiego Archiwum Wojennego we Lwowie.

W roku 1919 znowu powołano Vrtela do wojska i przydzielono do komendy miasta Lwowa. Po tym, niedługim zresztą, epizodzie nie wrócił już do zawodu nauczycielskiego w szkolnictwie średnim, lecz przeszedł do pracy w Bibliotece Jagiellońskiej, a później w lwowskiej Bibliotece Uniwersyteckiej. Z tym okresem pracy wiążą się zabiegi Profesora o utrzymanie ciągłości polskiej bibliografii ogólnej. Ukazująca się podczas wojny „Bibliografia Polska”, która była kontynuacją dawnego „Przewodnika Bibliograficznego”, przestała wychodzić w roku 1919. Zawieszony też został „Biuletyn Bibliograficzny”, tak że od 1920 r. piśmiennictwo polskie zostało zupełnie pozbawione rejestracji. Zaniepokojony tą sytuacją młody wówczas bibliotekarz uniwersytecki doprowadził do utworzenia komitetu (w składzie: Kazimierz Gubrynowicz, Wierczyński, Władysław Wisłocki), dzięki któremu ukazał się „Przewodnik Bibliograficzny” za lata 1920 i 1921, a gdy potem nastąpił ponowny kryzys tej prymarnej bibliografii, postarał się, aby opracowania i regularnego jej publikowania podjęło się Ossolineum. Wznowiony w 1924 r. „Przewodnik” — dzięki instytucji tej ukazywał się regularnie do r. 1928, tj. do czasu, kiedy utworzony przy Bibliotece Narodowej Instytut Bibliograficzny zaczął publikować „Urzędowy Wykaz Druków”.

Praca bibliotekarska wyznaczyła następny kierunek zainteresowań Profesora i przyczyniła się do powstania licznych jego rozpraw z metodyki bibliotekarstwa, organizacji i historii bibliotek. Ale nie pochłonęła Stefana Wierczyńskiego całkowicie. Równocześnie pełnił on funkcję sekretarza redakcji „Pamiętnika Literackiego” (1923—1925) i prowadził badania nad problematyką, którą zainteresowały go kiedyś seminaria Wilhelma Bruchnalskiego z literatury średniowiecznej oraz sympatia, jaką miał dla kultury swej dawnej ojczyzny. Uzyskawszy w 1923 r. na Uniwersytecie Jana Kazimierza habilitację z nauk pomocniczych, rozszerzył ją w 1927 r. na historię literatury polskiej, ze szczególnym uwzględnieniem jej stosunku do literatury czeskiej.

Pierwszą większą pracą Stefana Vrtela-Wierczyńskiego z zakresu mediewistyki — pracą, która zyskała zainteresowanie wśród fachowców i wywołała wiele recenzji — był wydany w serii I „Biblioteki Narodowej” tomik *Średniowieczna poezja polska świecka* (1923), poprzedzony obszerną, 48 stron liczącą rozprawą. Antologia ta wznawiana była dwukrotnie (1949, 1952) i stała się podstawową lekturą, z której literaturę średniowieczną poznawały liczne pokolenia polonistów. Podobnym tomikiem, w tej samej serii, było drugie (1959), uzupełnione i opatrzone obszer-

nym wstępem wydanie *Sredniowiecznej prozy polskiej* (pierwsze opracował Brückner). Po raz pierwszy w 1930 r. ogłoszony *Wybór tekstów staropolskich* — pomimo zastrzeżeń, jakie recenzenci wysuwali pod adresem doboru tekstów — zyskał opinię najlepszego w tym zakresie podręcznika uniwersyteckiego i doczekał się wznowienia (1950). W roku 1931 ogłosił Profesor *Kilka nieznanych tekstów staropolskich XV i XVI wieku*, a w r. 1933 zabytek *Sprawa chędogo o męce Pana Chrystusowej wraz z Ewangelią Nikodema*, przechowany w kodeksie Wawrzyńca z Łaska (1544).

Kierunek komparatystyki polsko-czeskiej zainicjował Stefan Wierczyński ogłoszeniem rozprawy *Rozmowa Człowieka ze Śmiercią w literaturze średniowiecznej polskiej i czeskiej*⁷, zaś w jedenaście lat później wydał swoje największe studium komparatystyczne pt. *Staropolska legenda o św. Aleksym na porównawczym tle literatur słowiańskich* (1937).

W roku 1927 przeniósł się Stefan Wierczyński ze Lwowa do Poznania, gdzie został dyrektorem Biblioteki Uniwersyteckiej. W związku z tym przeniósł też habilitację na Uniwersytet Poznański, którego później, od r. 1926, został profesorem tytularnym.

Powołany w lipcu 1937 na stanowisko dyrektora Biblioteki Narodowej w Warszawie, piastował je — z wojenną przerwą — do r. 1947, zabezpieczając i ratując od pożogi najważniejsze zbiory Biblioteki. Z jego to inicjatywy najcenniejsze rękopisy, a w ich liczbie *Kazania świętokrzyskie* i *Psalterz floriański*, zabezpieczono w 1939 r. w skarbcu Banku Gospodarstwa Krajowego, z którego depozytami dostały się następnie do Kanady, skąd wróciły do kraju w roku 1959.

Kiedy w 1940 r. Niemcy usunęły Profesora z Biblioteki, zaczął pracować oficjalnie w Wydziale Statystycznym Zarządu Miejskiego, ale nadal kierował tajnie Biblioteką, uczestnicząc przy tym w akcji pomocy dla bibliotekarzy szczególnie dotkniętych skutkami wojny, przebywających w więzieniach i obozach koncentracyjnych lub zmuszonych do ukrywania się ze względu na swe żydowskie pochodzenie. W tym samym czasie na zorganizowanych kursach konspiracyjnych Uniwersytetu Warszawskiego i Uniwersytetu Ziemi Zachodnich wykładał bibliografię.

Powstanie przeżył wraz z rodziną w Warszawie. Wyszedłszy ze stolicy, jakiś czas wykładał w Krakowie, początkowo tajnie, potem przez dwa miesiące na Uniwersytecie Jagiellońskim.

Do Biblioteki Narodowej wrócił 1 kwietnia 1945, by na nowo organizować pracę nad przetrzebionymi i rozproszonymi zbiorami. Jedną z największych trosk Profesora stało się wówczas wznowienie urzędowej rejestracji druków. Mimo trudnych warunków pracy w zniszczonej stolicy, już od 1946 r. zaczął się regularnie ukazywać, w opracowaniu Instytutu

⁷ „Pamiętnik Literacki”, 1925/1926, s. 56—103.

Bibliograficznego, wznowiony pod dawnym tytułem „Przewodnik Bibliograficzny”, zaś od r. 1947 ogólna „Bibliografia Zawartości Czasopism”.

W roku zakończenia wojny został Stefan Wierczyński mianowany tytularnym profesorem Uniwersytetu Warszawskiego. Trzy lata później, w styczniu 1948, decyzją Ministerstwa Oświaty przeniesiono go na dawne stanowisko w Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu. Koniec tego roku przyniósł spełnienie jednego z największych marzeń Profesora: nowo powstający Instytut Badań Literackich polecił mu zorganizowanie i kierowanie pracownią bieżącej bibliografii literackiej.

Dobraną przez Profesora kilkunastoosobowy zespół składający się z pracowników Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu oraz ze studentów, rozpoczął systematyczne opracowywanie obszernych tomów, znanych od tej pory pod nazwą *Polska bibliografia literacka*. Gdy po opublikowaniu pierwszych roczników zaczęły się, w kraju i za granicą, ukazywać liczne, podkreślające wagę wydawnictwa recenzje, Profesor powiedział:

Czytam te słowa z prawdziwą radością, bo są one poniekąd pewną nagrodą za wysiłki i zmagania o egzystencję bibliografii literackiej, za ciężkie nieraz momenty uporczywej walki, którą z głębokim przekonaniem o słuszności sprawy przez wiele lat prowadziłem.

We wrześniu 1949 Stefan Wierczyński został mianowany profesorem nadzwyczajnym (w 1956 r. zwyczajnym) Uniwersytetu Poznańskiego (w związku z czym od lipca 1950 przestał kierować Biblioteką) i objął Katedrę Literatur Zachodniosłowiańskich, która to placówka pozwoliła mu w szerszym stopniu realizować program badania problematyki zachodniosłowiańskich wzajemności. Pragnąc uprzystępnąć przyszłym komparatystom rzetelny warsztat naukowy, i w tej dziedzinie nie zaniedbał podstawowych prac rejestracyjnych. Zorganizowany przez niego zespół przygotował poważną część *Bibliografii stosunków literackich polsko-czeskich, słowiańskich i łużyckich*. Jej kartoteki rozporządzają obecnie poważnym materiałem informacyjnym.

W okresie tym przystępuje Profesor do realizacji swych szeroko zakrojonych planów edytorskich. W roku 1952 wydaje — techniką fototypiczną — *Rozmyślanie przemyskie*, a w 1953 r. *Kazania gnieźnieńskie* (ich tekst jest tu transliterowany i transkrybowany oraz zaopatrzone w słownik). W roku 1962 ukazują się opracowane wspólnie z Władysławem Kuraszkiwiczem i Anielą Sławską *Polskie wierszowane legendy średniowieczne*. Pozycje powyższe, szczególnie *Kazania gnieźnieńskie*, zyskują duży rozgłos, zarówno w kraju, jak i za granicą. Oprócz nich ukazuje się w 1951 r. książka pt. *Teoria bibliografii w zarysie*.

Za zasługi, jakie położył Stefan Wierczyński na polu nauki i jej organizacji, otrzymał w 1956 r. nagrodę Ministerstwa Szkół Wyższych,

a w rok później nagrodę naukową Poznania. Był odznaczony Medalem Niepodległości, Medalem Dziesięciolecia Polski Ludowej i Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski.

W czasie swojej wieloletniej działalności naukowej był członkiem Towarzystwa Naukowego Lwowskiego, potem Warszawskiego, Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza, kilku komisji PAU, potem Komitetu Sławistyki i Rusycystyki, Komitetu Słowiańskiego i Komitetu Nauk o Literaturze PAN. W Związku Bibliotekarzy i Archiwistów Polskich był w latach 1928—1937 przewodniczącym Koła Poznańskiego, a w okresie 1934—1939 przewodniczącym Rady Związku.

Na emeryturę przeszedł w 74 roku życia, lecz emerytura ta uwolniła go jedynie od zajęć dydaktycznych. Będąc człowiekiem o niewyczerpanej energii i pracowitości, nie umiał wypoczywać. Pomimo przebywanych w ostatnim czasie poważnych chorób nie zmieniał tempa pracy. Trudno było sobie nieraz wyobrazić, jak mieścił w ciągu 24 godzin doby rozliczne i ciągle, mimo podeszłego wieku, przyjmowane na siebie nowe obowiązki organizacyjne, wypełniając je skrupulatnie, a równocześnie bardzo intensywnie pracując naukowo. Nadal kierował Pracownią Bibliograficzną IBL, która w okresach szczególnie intensywnych prac, gdy trzeba było oceniać idący do druku rocznik *Polskiej bibliografii literackiej*, pochłaniała mu całe dni. Równocześnie, do r. 1961, był sekretarzem Wydziału I Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, prowadząc także Pracownię Sławistyczną (od 1956 r.) oraz Pracownię Bibliografii Kultury Literackiej Wielkopolski za okres Dwudziestolecia (od 1960 r.), organizując komitet dla zebrania i wydania polskich głos i innych drobnych tekstów średniowiecznych wielkopolskich, redagując wznowione w r. 1960, po dziesięcioletniej przerwie, pismo „Slavia Occidentalis”.

Oprócz wspomnianych już *Polskich wierszowanych legend średniowiecznych* przygotowywał w ostatnim czasie pełne, komentowane wydanie *Rozmyślenia przemyskiego i Staropolskiej historii o Trzech Królach w rękopisie Wawrzyńca z Łaska z r. 1544*, trzecie, rozszerzone i uzupełnione, wydanie *Wyboru tekstów staropolskich* oraz pisał wstęp historycznoliteracki do opracowywanej pod jego kierunkiem przez Józefa Bečkę i Marię Kremlovą *Czeskiej bibliografii Adama Mickiewicza*.

Prac tych nie zdążył już dokończyć. Gdy odszedł czy — jak to określał — odmeldował się z życia, zostały na biurku rękopisy z nie obeschłym jeszcze atramentem. Między nimi, dziwnym zbiegiem okoliczności, jego własne hasło, przysłane mu do poprawienia i uzupełnienia przez Pracownię 5 tomu tzw. „Korbuta”. Wydawcom pozostała już tylko do dopisania ostatnia data biografii: zmarł 3 lutego 1963⁸.

⁸ Wspomnienie w zarysie ogólnym oparto na materiałach autoreferatu S. V r t e l a - W i e r c z y ń s k i e g o.

Zestawiona dotychczas, niekompletna z pewnością, nie obejmująca wielu drobniejszych artykułów i recenzji, bibliografia prac Stefana Wierczyńskiego liczy 169 pozycji. W tym: 13 tomów różnych bibliografii, 21 artykułów i 2 książki z zakresu nauk pomocniczych, 19 artykułów z dziedziny bibliotekarstwa, 63 prace na temat literatury (zwłaszcza średniowiecznej: polskiej i czeskiej) i 51 prac edytorskich⁹. Wkład Stefana Vrtela-Wierczyńskiego do polskiej nauki o literaturze będzie z pewnością trwałym pomnikiem jego pracowitego życia.

Zostawił po sobie pamięć niezwykle sumiennego naukowca, doskonałego organizatora, życzliwego nauczyciela i dobrego, prawego człowieka.

Krystyna Tokarzówna

⁹ Materiały do bibliografii publikacji naukowych Profesora ukażą się w czasopiśmie „Slavia Occidentalis” (1963, t. 23), w opracowaniu J. Dutkowskiego.